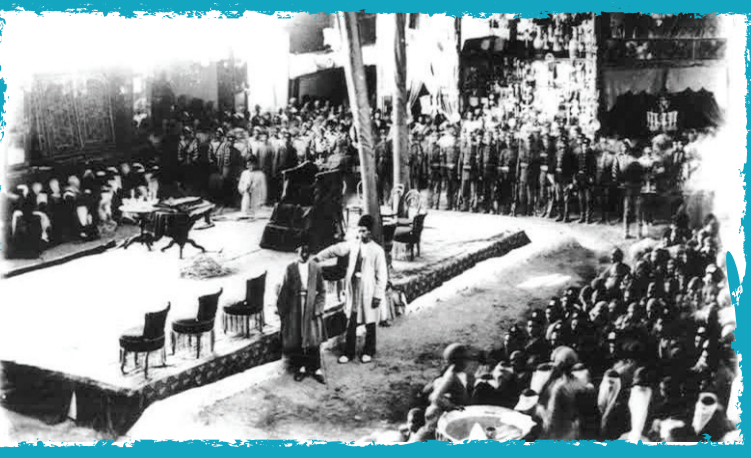

شبیه عاشورا

تعزیه خوانی یا شبیه خوانی در فرهنگ ایرانی - اسلامی هنری ریشه دار است؛ نمایشی آیینی که وقایع کربلا و رویدادهای تاریخی و حماسی حزن انگیزی را که در دشت کربلا بر امام حسین (ع) و یارانش گذشت روایت می کند. این نمایش مذهبی که به عنوان هنر ملی در زمره آثار ناملموس ایران در فهرست جهانی یونسکو به ثبت رسیده در گستره پایتخت نیز قدمتی بسیار دارد. از دوران قاجار تاکنون در میدان، گذرها، حسینیه ها و تکیه های تهران مردم کوچه و بازار و اعیان و اشراف به تماشای این هنر آیینی نشستند. در این شماره از همشهری محله، به تعزیه در تهران قدیم پرداخته ایم؛ از نقش زنان در این هنر آیینی، تا تعزیه از نگاه سفرنامه نویسان و سیاحان خارجی، تعزیه درباری، تعزیه اعتراضی در دوران قاجار، نذر اسب و شتر برای اجرای تعزیه، معروف ترین تعزیه خوانان تاریخ تهران و... مطالب این شماره حاصل گفت و گو با اسماعیل مجللی (نویسنده و پژوهشگر تعزیه)، محمد ابراهیم محمدباقر (تعزیه خوان قدیمی)، علیرضا زمانی (تهران پژوه)، حمیدرضا معدن کن (کارگردان و تعزیه خوان) و داوود فتحعلی بیگی (کارگردان و بازیگر)، داریوش شهبازی (تهران پژوه)، بهزاد یعقوبی (تهران پژوه) و قاسم هادی پور (پژوهشگر) است.

روز محشر در تکیه آقا

موضوع: شبیه خوانی در دومین تکیه محله
ویژگی: اجرای تعزیه در روز میلاد امام حسن

حصار بوعلی از معدود محله های شمشیران است که دارای ۲ تکیه تاریخی است که به فاصله کمی از هم قرار دارند. تکیه های حصار بوعلی با نام های تکیه بزرگ یا تکیه پایین و تکیه آقا یا تکیه بالا شناخته می شوند. تکیه بالا یا حسینیه حصار بوعلی قدمت کمتری دارد و بعد از تکیه پایین ساخته شده است. این تکیه در میان اهالی منطقه به نام تکیه آقا مشهور است و در کاشی نوشته مقابل تکیه هم به این نام اشاره شده است.

علیرضا زمانی، تهران پژوه، می گوید: «این تکیه از یادگارهای کامران میرزا نایب السلطنه، فرزند ناصرالدین شاه قاجار است. طبق اسناد، باغ کامرانیه پس از مرگ کامران میرزا، در سال ۱۳۰۷ شمسی به دست ورثه او فروخته شد، اما قطعه زمینی از آن باغ برای ساختن تکیه در نظر گرفته شده است.»

آنگونه که روح الله مهرپارسا، در مجموعه مقالات حصار بوعلی آورده است، تکیه آقا در آن دوره محل اجرای نمایش تعزیه های با نام «روز محشر» بوده و از

محله های دیگر هم برای تماشای تعزیه به محله حصار بوعلی می آمده اند. علیرضا زمانی، درباره بانی تکیه و وجه تسمیه آن می گوید: «تکیه آقا نامی است که در میان مردم مشهور است و بعد از بازسازی به نام حسینیه حصار بوعلی هم شناخته می شود اما به دلیل شهرت این تکیه، نام تکیه آقا در کاشی کاری روی تکیه درج شده است.» او علاقه کامران میرزا به تعزیه را دلیل ساخت تکیه بالا می داند و توضیح می دهد: «علاقه

ناصرالدین شاه به تعزیه و ساخت تکیه نیابوران موجب شد تا کامران میرزا، فرزند ناصرالدین شاه و منیر السلطنه هم به ساخت تکیه ای برای اجرای تعزیه در همسایگی نیابوران اقدام کنند. از آنجا که اهالی، این شاهزاده قجری را آقا صدا می کردند نام تکیه تازه پا گرفته هم تکیه آقا شد.» کامران میرزا این تکیه را برای برگزاری مراسم امام حسن (ع) وقف کرده بود و به همین دلیل در این تکیه ایام ماه مبارک رمضان مراسم تعزیه اجرا می شد.

تعزیه خانگی به سبک اعیان و اشراف

موضوع: برپایی نمایش سوگ در خانه ها
ویژگی: تعزیه زمینه ساز تحولات اجتماعی

از زمان آغامحمدخان و فتحعلی شاه معمول بود که اعیان و اشراف در تکیا و منازل خود تعزیه برگزار کنند. البته در زمان محمدشاه و ناصرالدین شاه این نوع تعزیه خوانی هم بیش از پیش رواج یافت. بسیاری از شاهزادگان و رجال نیز علاوه بر حضور و داشتن طاق نمای اختصاصی در تکیه دولت، باز هم بر ضرورت برپایی تعزیه در ایام محرم در منازل خود تأکید بسیار داشتند. از سوی دیگر، اشراف و اعیانی که جایگاه والا تر و تمکن مالی بیشتری داشتند، برای برپایی آیین تعزیه، از لوازم و امکانات بیشتری استفاده می کردند تا مراسم آبرومندانه و وزین تر برگزار شود.

داوود فتحعلی بیگی، پژوهشگر نمایش های آیینی، درباره این نوع تعزیه خوانی می گوید: «گرایش و علاقه اعیان و اشراف و شاه و درباریان قاجار به تعزیه باعث تحولات اجتماعی در آن دوران شد. در واقع تعزیه، نخست در میان عامه مردم و اصناف خرده پا رشد و گسترش پیدا کرد و سپس به طبقات بالای جامعه راه یافت. حکومت، دربار و در نهایت اعیان و اشراف، نه تنها از تعزیه خوانی های عمومی حمایت کردند، بلکه خود نیز به برگزاری این مراسم پرداختند و تکیا و محله های معین و حتی خانه های شخصی خود را به این کار اختصاص دادند. تعزیه بخشی یا نوعی از عزاداری های مذهبی به شمار می آمد و اعیان و اشراف با حمایت از این نمایش آیینی و سنتی و مذهبی و برپایی آن در منازل خود ضمن نشان دادن احساس و اعتقاد مذهبی خود به مردم، موقعیت اجتماعی و سیاسی خود را نیز به نمایش می گذاشتند و وجهه ای میان مردم برای خود کسب می کردند. به همین دلیل رجال و اعیان دوره قاجار نه تنها در محله های خود تکیه های مخصوص تعزیه خوانی می ساختند بلکه خانه های خود را نیز معمولاً در دهه محرم به تعزیه خوانی اختصاص می دادند. در این خانه ها که غالباً فضای بیرونی مناسبی داشت، مجالس روضه و تعزیه خوانی با هم برگزار می شد.»

به گفته داوود فتحعلی بیگی، میرزا شفیع، صدراعظم فتحعلی شاه و محمدحسین خان امین الدوله، مستوفی دیوان او و میرزا ابوالحسن خان (سفیر ایران در لندن)، در خانه هایشان در ایام محرم تعزیه خوانی های مفصلی برپا می کردند.

تعزیه خوان سنگلج، کارگردان معروف بریتانیایی را متحیر کرد

موضوع: تعزیه خوانان معروف تهران
ویژگی: جایگاه تعزیه گردان و تعزیه خوان بزرگ پایتخت میان مردم

تهران تعزیه خوانان بزرگی به خود دیده است. از سنگلج ری، از تجریش تاروستای بسنگان، محله به محله میرزاها و معین البکاهای معروفی زندگی می کردند که سال ها تعزیه خوان تکیه دولت و تکیه های دیگر این شهر بودند.

تعزیه خوانان بزرگ و معروف را اغلب با نام میرزا، شیخ، ملا و معین البکا می شناختند. حمیدرضا معدن کن، کارگردان تئاتر، بازیگر و تعزیه خوان، درباره تعزیه خوان های بزرگ تهران می گوید: «استادان تعزیه و تعزیه خوانان ماهر منحصر به تهران نبودند و بسیاری از تعزیه خوان های معروف تکیه دولت از تعزیه خوان های معروفی بودند که از شهرها و روستاهای دیگر عازم تهران شده بودند و یا به دعوت شاه، اشراف و اعیان به پایتخت آمدند. باین حال تهران تعزیه خوان بزرگ و معروف کم نداشت.»

تعزیه خوان، میرزا محمدقلی انار شیرین، علی اکبر اهل عزابا، نایب، برزیو بیگ کزازی که بعد از شیخ حسن، شمر بزرگ تکیه دولت، شمرخوان اغلب تعزیه های بزرگ تهران بود؛ مردی که آنچنان نعره ای در حضور ناصرالدین شاه کشید که بعد از تعزیه، شاه به قدر کلاش به او طلا هدیه داد.

جعفر طهرونی، جهانگیر بیگ، حاجی ملاحسین زینب خوان و حاجی باریک الله، تعزیه خوانی که در اوایل دوران پهلوی جوراب باف بود و به واسطه صدای نیکش تعزیه خوان معروفی شد، رضا برقی که آنقدر در تعزیه جلالت و جابک بود که به او لقب برقی داده بودند، رضاقلی تجربیسی، تعزیه خوان معروف شمشیران و سیدصادق امین البکای سنگلجی، ملا جبعلی حسین تهرانی، میرزا فرج الله سنگلجی از بخش کن که در دوران ناصرالدین شاه تعزیه می خواند و تا ۷۸ سالگی نیز تعزیه گردانی می کرد (نقل است که او هیچ گاه بعد از خواندن تعزیه انعام، هدیه و نذورات دریافت نمی کرد و معتقد بود این عمل ارزش و اعتبار این شغل را از میان می برد) جملگی از نامداران این عرصه بودند.

زبیدی داشت. افراد زیادی بانی اجرای تعزیه های او می شدند. سال ۱۳۸۵ وقتی به دیار حق شتافت در حدود ۸ بانی، دیگر تعزیه برگزار نکردند؛ یعنی تنها به خاطر وجود احمدلبیل تعزیه برگزار می شد؛ این یعنی تعزیه خوان ها جایگاه ویژه ای داشتند.»

مجالس تعزیه خوانی تکیه دولت را که ورق بز نیم نام تعزیه خوانان و شبیه خوانان زیادی به چشم می خورد؛ آقا حسین تعزیه خوان، ابوالقاسم کنی، اقبال آذر، اکبر

